

Romváry Ferenc

Csontváry nem lehet senkinek a játékszere

■ Múzeumban töltött tevékeny évtizedek során életre szóló, tette serkentő élményt jelentett számomra a Csontváry művészetével való találkozás, a vele való, gyönyörrel teli munkálkodás szinte égi adománya. Ez a kötődés énbennem immáron mindhalálig, szinte spirituális kapcsolat formájában van jelen. Egyetemi éveim kezdetén szembesültem először – Tompa Kálmán képekkel, könyvekkel, népi kerámiákkal és szőttesekkel, valamint szellemóriásokkal való találkozásaim során – Csontváry *Római híd Mosztárban* című alkotásával. Remekművek sokasága között engem ez ragadott meg a legjobban. Vonzotta a tekintetemet, a kép szinte sugallta a ráfigyelést – jobb szavam nincs rá –, kikövetelte a vele való virtuális azonosulást, a látványból kiindulva a benne rejlő értékek továbbgondolását. Talán ott és akkor éreztem rá a festészet sajátos világára, mely a látottak felismerésén, annak leképezésén túl mélyebb rétegekbe enged bepillantást, más, rejtett mondanivalót is tartalmaz. Megéreztem, hogy nála nem csupán egy vonzó, szemet gyönyörködtető motívum megörökítéséről van szó, hanem ő a látványon túl a természet és ember csodálatos, egymást feltételező szimbiózisát közvetíti.

Múzeumi gyakornokként, Németh Lajos kísérőjeként sok időt tölthettem a Csontváry-festmények közelségében. Tőle – Némethről – lestem el az alkotáshoz való viszonyulás mikéntjét, a képelemzés módszerét. 1963-ban a székesfehérvári bemutató – mint oly sokunknak – az élmény betetőzését jelentette.

Csontváry élete ma is tele van talányokkal, számos fehér folttal, rögzült féligazságokkal. Társtalan volt, aki profetikusan megszállottsággal járta a maga útját – követve az állítólagos belső hang által meghatározott célt: felvenni a versenyt a legnagyobbakkal, feljutni a csúcsra. Mindvégig elszánt küldetésstudattal tette a dolgát, vállalta a sors által rá szabott súlyos penzumot – bekerülni a művészet halhatatlanjai közé, vagyis eljutni a csodatévők örökkévaló birodalmába. Önmegvalósításának számos,

látszólag zsákutcát jelentő kitérője után érett fővel talált rá az elhivatottság nem mindennapi készlettel megjelölt útjára. A sorsfordító nagy élmény az 1880. október 13-i állítólagos „égi hang” volt, mely végleg kijelölte számára az utat, melynek eredményeként a festészet vált hivatásává – biztosítva hozzá a cél eléréséhez szükséges „energiát”. 27 éves volt ekkor.

Vincent van Gogh és Csontváry egyazon évben született, mégsem tekinthetők kortársaknak. De nem csak születési évük véletlenség is mondható egybeesése kapcsán említhető együtt a két név. Ennek oka, hogy a mai magyar művészettörténet-írás olykor a modern európai piktúra meghatározó triumvirátusának teljesítményéhez, Cézanne, Gauguin, Van Gogh nagyságához méri Csontváry művészetét. Szemben a korábbi, a város Rousseau-hoz való rokonítással, amikor is egyfajta felületes vélekedéssel vagy éppen akadémikus nézőpontból közelítve, Csontváryt autodidaktának tartották, művészetét a naivok közé sorolták. Nem áll messze ettől az a vélekedés sem, amely őt provinciálisnak, vagy éppen zseniális dilettánsnak aposztrofálta.

Csontváry „ismeretlensége” számos okra vezethető vissza. De a legfontosabb, hogy életműve – az alkotások számát tekintve – viszonylag szűkös. Monográfiája, Németh Lajos mindössze százhuszonkettőben jelölte meg a meglévő és lappangó művek számát. Ma már talán közelíti a 140-et. Bár a képek nem szóródtak szét, képet talán soha nem adott el, legfeljebb csak padlásra száműzte. Műveit mindig együtt tartotta, miként tette azt az életmű megmentője, Gerlóczy Gedeon. Féltő gondoskodása azonban egyfajta karantént is jelentett, ennek, valamint elutasító megítélésének köszönhetően a festmények nem kerülhettek hazai és nemzetközi közgyűjteményekbe, még kevésbé a műtárgyforgalom egészséges vérkeringésébe. Ismeretlenségének másik oka minden bizonnyal az évtizedekig rögzült vélekedés, amely alapvetően művészetén kívülinek állította be az életmű

egészet. A hazai műkritika és a művészársak sokáig nem tudtak mit kezdeni művészetével. A kritikusok éppúgy értetlenül álltak a konvenciókkal gyökeresen szakító festő munkásságával, külön szokásaival szemben, mint a korabeli művészársadalom. Nem fogtak fel semmit abból a szellemi nagyságból, amit Csontváry művészete képviselt. A konzervatívok túl modernnek, a modernnek túl konzervatívnak tartották. Mindenesetre nehéz volt őt bárhová is besorolni.

Gerlóczy Gedeon nagyapai örökségéből vásárolta meg a műteremben várakozó fuvarosok elől a kocsiponyvának szánt kitűnő minőségű „vásznakat”. Megbízta Lehel Ferencet az életmű tudományos feldolgozásával. Az 1922-es Csontváry-kismonográfia felkeltette Bálint

Aladár, Hevesy Iván, Fülep Lajos és Kállai Ernő, majd Ybl Ervin, Vaszary János és Rabinovszky Máriusz érdeklődését. 1930-ban az Ernst Múzeumban, 1936-ban a Fränkel Szalonban rendeztek Csontváry-kiállítást. Az utóbbin már hetven mű szerepelt, míg a festő 1907-ben Párizsban még csak negyven, 1908-ban az Iparcsarnokban ötvenöt, 1910-ben a régi József Műegyetemen negyvenkét művét állította ki. 1931-ben Párizsban jelent meg magyar nyelven Lehel Ferenc újabb könyve – alcíme szerint az ún. második vázlat. A Csontváry iránt megnyilvánuló fokozódó figyelmet jelzi, hogy festészete rajztanári értekezések témájává vált. Gerlóczy soha nem zárkózott el a kutatók elől, François Gachot-nak, Ybl Ervinnek, Pertorini Rezsőnek és Németh Lajosnak is a rendelkezésére bocsátotta a forrásértékű feljegyzéseket. És már a harmincas években kezdték nagy számban hamisítani!

1945-ben Gerlóczy, a Képzőművészeti Főiskola építészettörténész professzora a főiskolán állította ki az öt nagyméretű festményt. 1948-ban Károlyi Mihály rózsadombi rezidenciája számára Gerlóczy kölcsönadott több Csontváry-képet, aki vendégének, Jean Cassou-nak, a párizsi Musée National d'Art Moderne igazgatójának akarta Csontváry művészetét bemutatni. Gerlóczy a festményeket saját költségén hozta rendbe, a szállításhoz ládákat készíttetett. 1948-ban Jean Cassou kifejezett kérésére vitték ki Párizsba a Csontváry-festményeket, ahol a kortárs magyar festészet kiállításán kerültek bemutatásra. Állítólag ekkor hangzott el Gerlóczy jelenlétében Picasso híres mondása: „Nem tudtam, hogy rajtam kívül más nagy festője is

volt századunknak”, továbbá hogy „Csontváry egyike a legérdekesebbeknek azok közül, akik a naiv szemléletből művészetet csináltak”. Chagall is elismerőleg nyilatkozott róla. A képeket Brüsszelben is kiállították. 1950-ben a Külügyminisztérium hozatta haza a képeket. A tulajdonos azonban nem kapta vissza, azok hollétét is eltitkolták előle. A képek siralmas állapotban voltak, henger nélkül egymásra feltekerve. A *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* például a kiálló szögekkel teli vakramára és díszkeretre lett felcsavarva. A hét hasadás ultrabolya-felvetélnélmaiskimutatható, így a képállandó restaurálásra szorul. Az öt nagyméretű festményre 1956 nyarán bukkantak rá a Szépművészeti Múzeum gótikus csarnokában. A késői grafikákat is csak peres úton tudta visszaszerezni a tulajdonos a hatvanas években. Véget nem érő szomorú történet; az életmű egészét érte súlyos károsodás a gondatlan kezelés és a feltehetően szándékos rongálás következtében. Az életmű, miként a gondolat, a gondolkodó ember szállka a diktatúra irányítóinak, haszonélvezőinek, kiszolgálóinak szemében, így a hatalmat magához ragadó politikai rendszerben az életmű megsemmisülésre ítéltetett. Szent meggyőződésem, ha a politika veszi át az irányítást, hatalmi eszközökkel próbál rendet vágni, abból semmi jó nem származik. Csontváry kapcsán erre számos példát lehetne a múltból, de a jelenből is felsorolni – akár ártó, akár jobbító szándékkal próbáltak különböző érdekcsoportok nyomán intézkedni. Az illetéktelen beavatkozásnak mindig Csontváry volt a kárvallottja.

Magyarország 1958-as brüsszeli világkiállításán való részvételének feltételeként szabták Csontváry szerepeltetésének engedélyezését. A Kádár-rendszernek elemi érdeke volt az ’56 utáni nemzetközi bojkott lazulása. Az *50 ans d’art moderne* kiállítás a *Sétalovaglás a tengerparton* a nemzetközi pavilonban Van Gogh és Gauguin közé került a főhelyre! Majd ezt követte 1962 decemberében világsikere a brüsszeli Palais des Beaux-Arts-ban. Mindez nem történhetett volna meg az 1949-es párizsi Musée d’Art Moderne-ben rendezett kiállítás egyértelmű szakmai sikere nélkül.

Megítélésében azonban a gyökeres fordulópontot, melyet Fülep Lajos

szakmai tekintélyének erőteljes latba vetésével támogatott, Németh Lajos 1964-ben megjelent összefoglaló alapműve jelentette. Ténylegesen azonban az átdolgozott, bővített és továbbfejlesztett második kiadásban 1970-ben megjelenő nagymonográfiája tekinthető az életmű első, immáron teljes értékű, tudományos igényű megközelítésének.

1963-ban aztán megtört az átok sújtotta varázslat. A székesfehérvári múzeum – Kovalovszky Márta és Kovács Péter – kezdeményezésére jött létre a kiállítás. A politika azonban itt is közbelépett. Felsőbb utasításra szokatlan gyorsasággal elsőként Belgrádban állították ki a képeket a Titóval történő békülékenység jegyében. A Galéria restaurátorainak egy hét állt rendelkezésre a restaurálásnak aligha nevezhető kozmetikázásra. Ez a rapid beavatkozás a későbbiekben rendkívül megnehezítette a pécsi restaurátorok munkáját. Az István Király Múzeum szervezésében rendezett átütő erejű székesfehérvári kiállítás a reveláció erejével hatott. Megtört a jég, repedezett a szakmai féltékenységből is táplálkozó közömbösség burka, foszladozni kezdett az ismeretlenség nimbuszával övezett, képzeletbeli, félreismert, hamis Csontváry-kép. Nemzedékek szembeülhettek végre Csontváry művészetével a maga

valóságában. Előítéletek fala omlott le. A hirtelen támadt, nem várt siker láttán központi utasításra 1963. november 12. és 1964. február 28. között a Szépművészeti Múzeumban állították ki a képeket, ahol egy elmebeteg teremőrő szándékosan megrongálta a *Sétalovaglás a tengerparton* és a *Jajcei villanymű éjjel* című festményt, és valószínűsíthetően a *Vihar a Nagy Hortobágyon* is felhasította egy kemény tárggyal. Folyt közben a per a *Marokkói tanító* szakszerűtlen restaurálása miatti maradandó károsodás ügyében. Ezt követően döntötte el Gerlóczy Gedeon, hogy bekeményít, eddig, és nem tovább. A képeket saját lakására szállította, a négy nagy képet pedig letétbe helyezte azzal a kikötéssel, hogy a volt Curia, az akkori Magyar Nemzeti Galéria földszinti és emeleti csarnokaiban kerüljenek felállításra, a nagyközönség számára elérhető, a nyilvánosság számára is ellenőrizhető helyen.

A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején egyre inkább érelődött bennem a szándék. Logikai következtetésből fakadóan ugyanis kézenfekvőnek látszott, hogy az életmű megmentőjével, fél évszázadon keresztül őrzőjével fel kell vennem a kapcsolatot.

Felmértem a helyzetet. Egyetlen leányát, Glóriát 1948-ban Angliába menekítette; ma Kanadában él. 1956-ban a bécsi Kunsthistorisches Múzeum kamionja napokig állt a Galamb utcában a családot és a képeket Bécsbe kimenekítendő. Gerlóczy ezt a biztonságot jelentő ajánlatot egyértelműen elutasította azzal az indoklással, hogy Csontváry magyar művész, műveinek az országban kell maradnia, itt kell kivívni értékének megfelelő méltó helyét a magyar és az egyetemes művészettörténetben. 1970-ben, amikor felkerestem, 75 éves volt, és szürke hályog nehezítette a látását. Akkor még nem alakult ki a sok összetevős vélekedés, a „bezzeg Pécs” szindróma, de a Modern Magyar Képtár már jelentős eredményekkel büszkélkedhetett, és híre már terjedni kezdett. A képtárépítés szelleméből fakadó erkölcsi tőke volt az, ami miatt kezdeményező lépésem nem tűnt illuzórikusnak. Tisztában voltam azzal, hogy Csontváry ügyében permanens patthelyzet alakult ki. Amikor az ötletet felvettem, és belső körökben pedzegettem a bennem is csak halványan felsejlő elképzelést, sokan enyhén szólva is megmosolyogtak. Ekkor tudatosult bennem, csak magamra számíthatok, meg kell keresni és magam mellé állítani a helyi támogatókat, és semlegesítenem a zsigeri ellendrukkereket. A hályogkovács bátorságával hívtam ki magam ellen a sorsot. De nem volt vesztenivalóm.

Felhívtam Gerlóczyt telefonon, bemutatkoztam neki – a pécsi múzeum művészettörténésze vagyok –, szeretném megnézni a Csontváry-képeket. Gerlóczy félbeszakított: hol vagy most? A Régiposta utcában, egy telefonfülkében. Már hallottam rólad, gyere fel, várlak. Galamb utca 3., a lift működik. Barátságosan fogadott, olyan érzésem volt, mintha már számított volna rám. A sorozatos restaurálási botrányok után az öt nagyméretű kép kivételével a többit a lakásán tartotta. Miközben csodálattal nézelődtem, ő a képek hányatott sorsáról mesélt. Szóba hozta, hogy Naphegy utcai lakásukból mily szorongva nézték a félelmetes látványt, a már „felszabadult” Budán a lángokban álló királyi palotát, amit a szovjetek gyűjtöttek fel. Aztán rátért a várva-várt szavakra: „Életem alkonyán szeretném megérni, hogy Csontvárynak önálló múzeuma legyen. Jóllehet tudom, ebben a Budapest-országban, a fővárosban lenne a helye, évtizedek szomorú tapasztalása mondatja velem, de én másutt keresek ennek megfelelő helyszínt. Tebenned megbízom, ezért én Pécsset választom.” Ezt mondta.

Összeültek a megyei és a városi vezetők Pécssett, azonban senki sem merte vállalni: Pécs nem áldozhatja fel a nemrég felújított Városi Kiállítótermet. Természetesen Gerlóczy e döntésről hivatalos értesítést nem kapott, ezt

nekem kellett vele közölnöm. Hónapokig vártam abban a reményben, hátha meggondolják magukat. Felutaztam Budapestre, beszámoltam neki a történekről, majd hozzátettem: „Gida bátyám, itt már csak a jóisten vagy pedig a földi helytartója segíthet.” „Tudod mit, tárcsázd fel nekem!” – felelte ő. A helytartó titkárnője fogadta a hívást. Gerlóczy sármos dzsentri modorban annyit mondott: „Csontváry-ügyben szerettem volna a főnökével beszélni.” Másnap Aczél György, feleségével együtt tiszteletét tette Gerlóczyéknál. Gyalog mentek fel a hatodik emeletre, a lift nem működött. Gerlóczy civil kurázsija megszerezte a legfelső támogatást.

A pécsi vezetés „feláldozta” a nagytermet. Kihaszználva a kedvező pillanatot, feltételként szabtam két restaurátorstátuszt. Tarai Teréz és Petheó Károly személyében sikerült két elhivatott, kitűnő szakembert megnyerni. A hetvenes évek elején kezdődött a Csontváry-festmények rendbehozatala. A müncheni szénrajzokat és a tízes években készült nagyméretű, addig ismeretlen képterveket pécsi megbízásra Hasznosné Szöllős Ilona, az Országos Levéltár nyugalmazott főrestaurátora konzerválta.

1973. október 10-én megnyílt az egytermes Csontváry Múzeum. Azonban már akkor sok ellenzője akadt. Akik addig a kisujjukat se mozdították, most azon háborgtak, hogy ha látni akarják a műveket, Pécsre kell utazniuk. Micsoda inszINUÁCIÓ! A hetvenes években

egy televíziós szakmai vitában azzal érveltem, hogy Matthias Grünewald isenheimi duplaszárnyas késő gótikus főoltára sem Párizsban van, hanem Colmarban, egy francia kisvárosban. Pedig ez a remekmű Európa késő középkori–kora reneszánsz festészetének csúcspontja, az egyetemes, egyben a szakrális művészet

egyik legnagyobb művészi teljesítménye. Fél napot töltöttem el ámulattal csodálva, szememmel centiről centire letapogatva, agyamba vésve, soha nem feledve a szembesülés során bennem elhatalmasodó katartikus élményt. Ugyanezen logika érvényes Pécsre is, mely Colmarhoz hasonlóan nem éppen világváros, túlzottan

sok látványosságban nem bővelkedik, így ez szerintem Pécsnek előnyt jelent. Ne feledjük azt sem, hogy 1987-ben amszterdami művészettörténészek is Pécsset figyeltek fel Csontváryra.

1983-ban került sor a Csontváry Múzeum kibővítésére. Előbb azonban nagy küzdelem árán meg kellett változtatni egy már véglegesnek tűnő határozatot. A minisztérium ugyanis eldöntötte, a Csontváry-képeket a Magyar Nemzeti Galériában kell kiállítani. A minisztérium berendelte Takács Gyulát, Baranya megyei tanácselnök-helyettest, Bereczky Lorándot, a Galéria főigazgatóját, Németh Lajost és engem a pécsi múzeum képviselőjében. A régész Selmeczi László közölte a megjelentekkel, a képeket Budapesten kell kiállítani. Takács Gyula ellenvéleményét az osztályvezető nem akceptálta, többször is megismételte, a döntés kőbe van vésve. Én az épület alaprajzán felvázolt forgatókönyvvel készültem. Érveimet a kiállítás tervezett programjának képes illusztrálásával adtam elő. A virtuálisan megrendezett kiállítás léptékhelyes fotóit az egyiptomi falfestményekhez hasonlatosan, kihajtható formában ragasztottam a tablóra. Így érzékeltetve, hogy mennyi kép szükségeltetik a megfelelő arányok biztosításához. A Galéria főigazgatója abban volt érdekelt, hogy az állandó kiállítást ne kelljen megbontania, az arányokat megváltoztatni, és ne kelljen az állandó kiállítás rovására egy önálló Csontváry-anyagnak helyet biztosítani. Miközben Selmeczi kötötte az ebet a karóhoz, mi már elosztottuk egymás közt a képeket. A prezentációval sikerült Németh Lajost is meggyőzni: „A Feri oly

megfelelő programmal állt elő, hogy én úgy látom, továbbra is jó kezekben marad a Csontváry-életmű Pécsset” – mondta. Ezzel eldöntötte a vitát. Érvelését a minisztérium is kénytelen volt elfogadni. Az elmúlt négy évtized során egyébként közel kétfélmillió látogatója volt a pécsi Csontváry Múzeumnak.

1994–1995-ben Pécs és Budapest után Stockholmban, Rotterdamban, végül Münchenben került bemutatásra a mai napig leggazdagabb Csontváry gyűjteményes kiállítás, melyen valamennyi kép – legyen az hazai múzeumban őrzött, magyar vagy külföldi magántulajdonban lévő vagy külföldi múzeumokban őrzött kép. 1987-ban az amszterdami Magyar Hét keretében rendezett kiállítás záró vacsoráján Peter Schreiber, holland miniszteri biztos kijelentette, addig nem nyugszik, míg Amszterdamban be nem mutatjuk Csontváryt! Hamarosan hivatalos megkeresés érkezett, melyet később holland részről gyakori pécsi látogatások követtek. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium kijelölt egy semleges grémiumot. A témában laikus ad hoc bizottság több évig tartó huzavona után méltóztatott engedélyezni Csontváry képeinek külföldi bemutatóját! Ennyi! A hogyan tovább terén azonban lényegi döntés nem született. Megbízta egy külföldön élő menedzsert, hogy lehetőleg francia és angol, esetleg német kapcsolatot kezdeményezzen. Sikerült is a párizsi Pompidou Centre és a londoni Barbican Art Gallery szándéknyilatkozatát kieszközölnie. A hollandok azonban nem tudtak a helyszínt illetően dűlőre jutni. Az 1987-ben kandidáló nagy nyugati intézmények ennyi huzavona után természetesen sorra visszaléptek. Pedig a nyolcvanas években a nagy posztimpreszionista életművek bemutatásai sorába kerülhetett volna az Európában addig ismeretlen Csontváry. Ennél nagyobb esély talán már soha nem adatik meg.

1991 szeptemberében Fekete György helyettes államtitkár beszámolót kért Németh Lajostól és e sorok írójától a Csontváry-kiállítás állásáról (nem voltam tagja a Bizottságnak, ebben a pécsi múzeumot Várkonyi György képviselte) – a holtpontról való elmozdulás szándékával. Azt válaszoltam, a teljes életművet először is rendbe kell tenni. Mi ennek a módja? A restaurátoroktól árajánlatot kell kérni. Egy hét alatt ez megoldható? Igenlő válaszomra a kiállítás gondozását a pécsi múzeum körébe utalta, és Németh Lajos javaslatára jelen sorok íróját minisztériumi megbízottként teljes intézkedési jogkörrel ruházta fel. Személyi kérdésben nem is lehetett más alternatíva, minthogy azok kapták a megbízást, akik már évtized(ek) óta magas szinten foglalkoztak

Csontváryval, tehát Tarai Teréz, Petheő Károly és Czako Ferenc. Többéves késéssel kezdődött az érdemi munka, a festmények szakszerű konzerválása, restaurálása holland és magyar szakmai felügyelet mellett. Az évek múltával, személyi változások következtében Párizs és London is visszalépett. Szembe kellett néznünk azzal a ténnyel, hogy nem kapkodnak értünk. Nem érdekeltek abban, hogy egy – csak Magyarországon ismert – művész életművét, száz év késéssel, anyagilag úgymond semmi esetre sem kifizetődő vállalkozás keretében felvállalják. Ehhez személyes ráhangoltság szükségeltetik, ezt pedig Párizs és London esetében sajnos elszalasztottuk. A hatéves készülődés bizonytalansága és az európai színvonalú kiadványok hiányából fakadó ismeretlenség összegződve, együttesen eredményezte az érdeklődés lanyhulását.

2014-ben elterjedt a hír, hogy Csontváry-kiállítást rendeznek Budapesten, a Várkert Bazárban. A kiállítócsarnok nem készült el időben, így a kiállítás elmaradt. Mi pécsiek fellélegeztünk. Hisz aki valamelyest ismeri a történeteket, annak már egy múzeum időleges megszüntetése is jelzésértékű. Pécsset sajnos erre számos példa adódik. A tájékozatlanok persze azt hangoztatják, hogy Pécs hírnevét öregbíti Csontváry Budapesten! Ismétlem, nem Pécsset, hanem Budapesten! Hisz minden egyirányú út a fővárosba vezet. És nemigen van visszaút. Pécs ismét szegényebb lenne egy, a városhoz erősen kötődő látványossággal. És ez immáron megtörténhet, mert megtörténhet.

2015. július 5-én Lázár János miniszterelnökséget vezető miniszter nyitotta meg *A Magányos cédrus – Csontváry géniusza* című időszakos tárlatot. No, nem a művészet hagyományos, patinás szentélyében – mondjuk a Múcsarnokban –, hanem a romos jellegét megtartó volt Honvéd Főparancsnokság maradványépületében.

A Csontváry-kiállítás kapcsán a művészettörténész szakma helyett a Várgondnokság képviselője nyilatkozgatott a közmédiában, az „50 év óta ez az első Csontváry-kiállítás Budapesten”... hamis információt ismételve. Pécsset követően 1994. március 11. és május 23. között a Magyar Nemzeti Galériában került sor Csontváry gyűjteményes kiállítására. Majd Stockholm, Rotterdam és München következett. Valószínűsíthető, hogy nem mindenki szerzett erről tudomást. De talán hallottak már egyet-mást Csontváryról.

A fővárosi „ideiglenes” Csontváry-kiállítás azonban nem minden előzmény nélküli. 2010-ben, Pécs Európa Kulturális Fővárosában megtörténhetett az a skandalum – nevezhető ez akár annak is –, hogy a megyei önkormányzat a városvezetés asszisztálásával Csontváryt Isztambulban állította ki – valami megmagyarázhatatlan torz logikából fakadóan. A helyi EKF vezérkar, a város, a megye, a múzeum akkor egyaránt áldását adta ehhez, úgy hírlett, szó nélkül beleegyeztek, minden bizonynal a valóság teljes félreértésével. Netán némi kompenzáció reményében? Ma is hallani ilyen szíréhangokat. Az lenne a legfájóbb, ha netán elhitték volna azt az érvet, hogy Csontváryval Kelet felé kell nyitnunk! Pécs kiemelkedő

értékét a 13 milliós megavárosban, jóhiszemű becslés szerint is legalább pár ezer ember látta. De ebből mi haszna volt 2010-ben Pécsnek, Európa Kulturális Fővárosának és nem utolsósorban Csontvárynak? Azt vélem, ez a városvezetés próbája volt, egy későbbi döntés tesztelése állt a dolog háttérben. Ez volt a 2015-ös fővárosi bemutató főpróbája. Nem kötném ötletadó személyhez, erre nincs is rálátásom, a tendencia a lényeg.

Ismert tény, hogy a par excellence művészettörténész szakma mellett, de nem annak alárendelve, a világ minden táján a műkereskedelem a mérvadó hatalmasság. Nálunk is egyre nagyobb a befolyása. Úgy gondolom, ezt a fővárosi bemutatót is ők szorgalmazták, a politika csak a hullámot akarta meglovagolni. Ugyanis elsősorban a műkereskedelemnek áll érdekében, hogy forogjon a név, a sajtó ezzel a témával foglalkozzon, ezáltal a művészi érték, no, meg mondjuk ki nyíltan, a kereskedelmi árak is minél magasabban szárnyaljanak. Ennek azonban van pozitív olvasata is. Azonban tényként kell megállapítani, hogy a szocializmusban a műtárgyak irreálisan alacsony árszintje immáron tarthatatlan volt. Példaként említeném, hogy 1968-ban a Modern Magyar Képtár első Csontváry-szerzeményét, a *Római híd Mosztárban* című festményt 30 ezer forintos vételáron sikerült megszerezni. A rendszerváltást követően a műkereskedelemnek köszönhetően az árak a reális értéket kezdték közelíteni, a valós értékrendhez kezdtek felzárkózni. Az egyes művek művészi értékét ugyan jórészt muzeológusok állapítják meg – régebben legalábbis ez még így volt –, de a műalkotás forgalmi értékét a műkereskedelem szabályozza. A művészi érték azonban önmagában csupán fikció, ugyanis nem valorizálható, de egy aukción elkelt festmény magas ára már bizonyító erővel bír. Ma a múzeumi szakemberek rendkívül hátrányos helyzetben vannak a műkereskedelem egyébként ma már kiválóan képzett szakembereivel szemben. A múzeumok nagy általánosságban – és nemcsak Pécsen –, mintha egyre jobban devalválódnának.

A műkereskedelem volt a fővárosi kiállítás ötletadója, gyakori médiaszerepléséből ítélve kezdetben legalábbis a parlamenti államtitkárnak volt ebben meghatározó szerepe. Majd átvette tőle a karmesteri pálcát maga a miniszter. Ezzel immár politikai síkra terelődött a Csontváry-ügy. Távoli célként fogalmazták meg, hogy a kiállítást külföldön is be kellene mutatni. Felteszem a kérdést, őszintén kérdelem: felmérte már valaki, hogy van-e rá igény? 1948-ban volt még esély Csontváry művészetének világszintű elismertetésére, de akkor a politika közbelépett. De még a szakma sem volt nálunk

erre a kihívásra felkészülve. Sőt, a legnagyobb hazai szaktekintély, Bernáth Aurél még az elmebetegek művészetével rokonította az életművet. Ezt követően volt ugyan néhány, leginkább politikai indíttatású meghívás, de 1987 óta érkezett netán hasonló felkérés? Ma előkészítetlenül, egyéni elhatározásból, mi több, erőfitogtatásból Csontváryt utaztatni teljes felelőtlenség lenne. Hivatkozási alapul szolgálhat 115 000 pesti turista? Ez ugyanis nem lehet szakmai érv. Ahogy a nyolcvanas években az évi 150–180 ezer pécsi látogató sem lehet ma már hivatkozási alap, de azért ezek a számok beszédesek.

A körülmények ismeretének teljes hiányában tűzzel játszik, aki hívás nélkül nyugati körútra vinné Csontváryt, miként eleink a véres kardot – Európát meghódítandó. Rosszkor, rossz időpontban nem szabad hitegetni önmagunkat, hogy Csontváryt Kelet vagy Nyugat majd csak felfedezi. Ők, nekünk! Mások e téren a játékszabályok, érdemes lenne ezt behatóan tanulmányozni, előbb tényekkel ismerkedni, szakemberek véleményére támaszkodni – mielőtt végzetesen rossz döntések születnének.

Szerintem ugyanis Csontváry világnagyság, de nem lesz soha világhírű. Ennek sok összetevője van, a legtöbbet már említettem. Hazai ellenpélda a világnagyság-világhír problematikára: Munkácsy a XIX. században világszerte ismert, híres festő volt, egy letűnt korszak rendkívül termékeny, szinte utolsó mohikánja. Itthon kritikai realista műveivel, Európában inkább szalonképeivel, nagyhírű párizsi szalonjával, mi több, főúri életvitelével – mai szóval élve amolyan celebként – vált világszerte ismertté, de csak nálunk maradt meg nemzeti géniusként „világhírű”. Három nagy klasszikus pannóját már csak az akadémikus festészet heroikus produktumaként jegyzik, ha egyáltalán jegyzik még valahol a nagyvilágban. Mi, magyarok persze méltán vagyunk büszkéek a trilógiára, de nem elsősorban festői kvalitásai, hanem nemzettörténeti, egyháztörténeti értékei miatt.

Ha a mostani kezdeményezők akarata érvényesülne, és a Városligetben vagy másutt kialakítandó múzeumi negyedben önálló pavilonban valósulna meg a Csontváry Múzeum, a kisvárosi előny semmivé foszlana. Megvalósíthatósága is számos sebtől vérzik. A Magyar Nemzeti Galériában kellőképpen volt, van és remélhetően lesz képviselve Csontváry, azaz Tivadar festő (A művész nevezte így önnön magát, de ő azért nekünk mégiscsak Csontváry Kosztka Tivadar marad. Ahogy az 1918-ban gyűrött borítékra skiccelt elnagyolt, saját múzeumának vázlatát sem lehet a művész

végakarataként értelmezni.). Remélhetőleg marad majd legalább mutatóban a Modern Magyar Képtárban is Csontváry. Avagy a képtár tulajdonában lévő mind a tizenkét Csontváry-képet is *em bloc* mind elvinnék Pécsről, a vidéki múzeumoktól és a többit is a Magyar Nemzeti Galériától? 1983-ban kialakult egy optimális arány. A pécsi Csontváry Múzeumban kiállított képek a teljesség képzetét adják. Szinte már eggyel kevesebb is felborítaná a kényes, szinte patikamérlegesen kialakított egyensúlyt. Ugyanakkor a Galéria is méltóképpen mutatta be a művész oeuvre-jét. Állami tulajdonra hivatkozva ugyan jogilag megtehető az egyensúly feldöntése. De káros hatása felmérhetetlen lenne. A múzeumok gyűjtési kompetenciáján súlyos csorba esne, beláthatatlan következményekkel járna. Az államosítás múltbéli hírhedt korszaka sejlene fel sokakban. Új fogalommal ismerkedjünk, a múzeumsöprés fogalmával? Ez semmi esetre sem szolgálná a magyar kultúra, sem pedig Csontváry érdekét! Ez a vidék önállóságának, kezdeményező képességének is újabb csorbulását eredményezné.

A magángyűjtőkre azonban mindezen kötelmek nem vonatkoznak. Nem szívesen válnak meg féltett kincsüktől, lám, most még fél évre sem adták kölcsön a képeket. Példa rá a szóban forgó budavári csonka tárlat. Ugyanis nagyszámú magántulajdonban lévő kép hiányzik a tárlatról. Továbbá a külföldi tulajdonban lévő képek! A kétes hitelességű képek szerepeltetése az így keletkezett űrt nem töltheti be. Véleményem szerint, sajnos, találunk rá példát a várbeli kiállításon.

A főművek ma már szinte kivétel nélkül állami tulajdonban vannak, a magántulajdonban lévő mintegy tucatnyi kép pedig védett, elvileg tehát nem kivihető az országból. Külföldön, a losonci múzeumon és a pozsonyi Szlovák Nemzeti Galérián kívül nincs Csontváry-kép európai képtárakban. Van ugyan magántulajdonban Prágában, Stockholmban és a Gerlóczy-örökösöknél Kanádban, de ezek nem számottevő művek.

1983-ban Németh Lajos döntötte el a vitát: a Csontváry Múzeumnak Pécsen van a helye! Tudom, ma is ezt mondaná!

Elhangzott számos képtelen ötlet, többek közt egy ötletbörze-javaslat, hogy a mesterségesen keltett zavarosban az istenadta nép döntsön a minden szakmaiságot nélkülöző javallatok között. Csontváry állítólagos végakaratahoz hozzáfűzném Németh Lajos 1970-es nagymonográfiájában közölt sorait. „1918-ban, a megbombolt intellektusú, [...] a meg nem értettség, az

elmaradt dicsőség miatti fájdalom ellen az örületbe burkolózó művész már nem tud másról írni és rajzolni, csak saját maga zsenijéről, életműve mámoros ünnepléséről. [...] Beadványok sorát szerkeszti, művei nagyszabású kiállítását tervezi. [...] Az Eskü téren emeltetne műveihez méltó kiállítási csarnokot, vagy a Keleti pályaudvaron mutatná be festményeit, hogy a »Baalbek-et«, a »Nagy Tarpatok a Tátrában«-t megtekintő, harctérre induló honvédcsoportok az isteni összeköttetés bizonyítékait látván fellelkesülten vessék magukat a harcba.”

Több mint fél évszázados Csontváryval kapcsolatos munkálkodásom tapasztalatával mondom, kérem, esedezem: Csontváry ne legyen senkinek a játékszere!

Pécs, 2015. december 1.